

УДК 82.111–311

DOI 10.31494/2412-933X-2019-1-9-22-27

THE SEA MOTIF IN IRIS MURDOCH'S NOVEL "THE UNICORN"

ОБРАЗ МОРЯ В РОМАНІ АЙРІС МЕРДОК "ЄДИНОРИГ"

HALYNA BOKSHAN,

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor

<https://orcid.org/0000-0002-7430-8257>

alebo@ukr.net

Kherson State Agrarian University

✉ 23 Stritenska St.
Kherson 73006

ГАЛИНА БОКШАНЬ,

кандидат філологічних наук,
доцент

✉ вул. Стрітенська, 23
Херсон 73006

Original manuscript received: August 17, 2019

Revised manuscript accepted: September 12, 2019

ABSTRACT

The paper examines the special features of the sea motif in I. Murdoch's novel "The Unicorn". It looks at the previous studies on this work (by Yu. Lokshyna, A. Matiichak, S. Pavlychko and I. Tuliakova), which show that this motif has not been a subject of thorough research, that makes the theme of the paper topical. The purpose of the study is to determine the peculiarities of the sea motif in the novel "The Unicorn", identifying its relations with the main characters and major motifs, and also its correlation with mythological ideas about water. The paper highlights that the sea motif as an element of gothic landscapes accumulates ambivalent semantics, characteristic of mythopoetic texts. It stresses that the sea motif correlates with many characters of the novel, demonstrating different connotations in these relations. The study underlines that its interaction with the main character Marian Taylor is outlined most vividly. It is articulated to readers in this personage's reflections. Such correlation with the female character seems logical since there is a gender reference to water, inherent to a mythological picture of the world. The paper characterizes the specific features of visualization of the sea motif consisting in the use of a wide range of colors to depict its controversial and dynamic nature. It outlines personification of this motif and correlation with the motif of death that generates tragic modus of the literary work, accentuated with a poetic intertext – Paul's Valery poem "The Graveyard by the Sea". The analysis made it possible to draw a conclusion that the polyvalent sea motif realizes ambivalent semantics through the relations with the female and male characters and also with the motif of death. These accents connect it with mythological ideas about this primordial element, whose attributes are chaos, hostility and danger. The sea motif in "The Unicorn" evolves in the traditions of a gothic novel with immanent gloomy landscapes which serve as a background of mysterious and enigmatic events.

Key words: sea motif, gothic novel, mythological ideas, motif of death, tragic modus.

Візуалізація образу моря у творчості А. Мердок видається закономірною з огляду на ірландське походження письменниці й географічні особливості острівної країни, що омивається Атлантичним океаном та Ірландським морем. Цей образ посідає особливе місце в художньому просторі її прози, зокрема, в романі «Море, море», в якому він оприявнюється на рівні заголовка, в «Замку на піску», а також у «Єдинорогу». У різножанрових творах авторки образ моря є поліфункціональним. Нас передусім цікавить його специфіка в неоготичному романі «Єдиноріг», який можна вважати досить ґрунтовно вивченим у вітчизняному й зарубіжному літературознавстві. Так, А. Матійчак розглянула цей твір із позиції жанрових моделей, акцентувавши в ньому «вишукану стилізацію під готику», а також філософсько-етичну складову (Матійчак, 2009). Окрім того, дослідниця схарактеризувала феномен гри в «Єдинорогу», зосередивши увагу на «парадигмі сну як поєднанні реального та ірреального» (Матійчак, 2004). Ю. Локшина зробила значний внесок у вивчення поетики роману А. Мердок у дисертаційному дослідженні, ґрунтовно вивчивши в ньому «готичний» простір як поле психологічних експериментів», а також його темпоральні особливості (Локшина, 2015). С. Павличко дослідила «Єдиноріг» як «утілення авторської концепції людської долі і свободи» (Павличко, 2001). І. Тулякова проаналізувала специфіку живописної ремінісценції в цьому творі, з'ясувавши особливості інтерпретації міфологеми єдинорога з опертям на його втіленні у візуальному мистецтві (Тулякова, 2013). Ми розглянули особливості інтерпретації кельтської міфологеми фейрі в ньому, здійснивши порівняльний аналіз із романом Г. Пагутяк «Зачаровані музиканти» (Бокшань, 2018). Утім, попри наявність різноаспектних досліджень, присвячених роману А. Мердок «Єдиноріг», можна констатувати, що образ моря в ньому усе ж залишається без належної уваги науковців. Це дозволяє вважати тему нашої розвідки актуальною і спонукає долучитися до заповнення наявної лакуни.

Мета статті – визначити специфіку образу моря в романі «Єдиноріг», виявивши його кореляцію з головними персонажами твору та основними мотивами, а також з'ясувавши його зв'язки з міфологічними уявленнями про водну стихію.

Для досягнення поставленої мети доцільно використати такі методи: контекстуальний (розглянути роман А. Мердок у контексті традиційної міфології), інтертекстуальний (здійснити деконструкцію тексту задля виокремлення й аналізу міфологічних інтертекстів та авторського дискурсу), семіологічний (з'ясувати семантику міфологічних мотивів і образів), психоаналітичний (окреслити архетипні основи та психологізм образів), поетологічний (дослідити міфопоетику твору).

Наскрізний образ моря в романі А. Мердок «Єдиноріг» є частиною готичних пейзажів, іншими елементами яких постають тополи похмурих замків Гейз і Райдерс, гігантських узбережних скель із чорного піщаника, велетенських круч і дольменів та містичних боліт із миготливими зеленими вогниками. Він акумулює амбівалентну семантику, суголосну міфопоетичним уявленням про воду загалом і солону воду зокрема. Образ моря корелює з багатьма персонажами роману, оприявнюючи в цих зв'язках різні конотації.

Найчіткіше окресленою у творі А. Мердок є взаємодія образу моря з головною героїнею – Меріан Тейлор, через сприймання якої він переважно артикулюється читачеві. Природною видається його кореляція з жіночим персонажем, адже така гендерна співвіднесеність із водною стихією притаманна міфологічній картині світу. Контрастними є зображення моря на початку твору, коли перед Меріан воно постає «сяючим смарагдом, покритим смугами темного пурпуру» (Мердок, 2002), та при подальшому з ним знайомстві: «Насправді безкінечна чорна лінія узбережжя здалася їй відразливою і страшною. Уперше вона бачила пейзаж, настільки ворожий людині» (Мердок, 2002). Саме така мінлива тональність визначає характер функціонування образу моря в романі.

Полісемантичність образу моря візуалізується через багату палітру відтінків: спокійне і привітне, воно зображене «в райдужних павичевих» (Мердок, 2002), «ніжно лазурових» (Мердок, 2002), «бліді зеленіх» (Мердок, 2002) або «імлісто-блакитних» (Мердок, 2002) кольорах. Полярні характеристики оприсутнюються через поєднання контрастних барв: «Біла піна змішувалася з чорною водою, як чорнила зі сметаною» (Мердок, 2002). Амбівалентність образу акцентовано повторенням бінарної опозиції «біле–чорне»: «Коли сніжно-біла хвиля відступала і піна розсіювалася, море показувало свій колір – чорнильно-чорний, попри яскраві промені сонця» (Мердок, 2002). Чорні кольори також домінують у зображенні берегової лінії, уздовж якої полюбляла блукати Меріан: «Чорне грізне громаддя кручі вивишувалося тут, за її спиною. <...> Плаж також був чорний: біла стіна – піщаний, коло води – кам'янистий» (Мердок, 2002). Контроверсійність семантичного об'єму образу моря відображена в його динамічному характері: воно може виглядати спокійним, проте за якийсь час перетворитися на череду бурхливих хвиль, що «з дикою швидкістю накочуються на берег» (Мердок, 2002).

Образ моря персоніфікований: ця стихія уявляється Джеральду Скоттоу підступним холоднокровним убивцею, тому він наполегливо застерігає Меріан від купання в ньому. Джеральд також говорить про страшну бурю, що кількома роками раніше спустошила все довкола. Про можливість потонути дівчину попереджає незнайомиць на березі, згадуючи про недавню загибель у морі двох німців. Господиня замку Райдерс так само віднаджує Меріан від купання: «І пірнати, і випірнати тут однаково небезпечно; все могло закінчитися досить печально» (Мердок, 2002). Джеймсі розповів дівчині про могутній потік води, який одного разу змив машину разом із усіма її пасажирами в море. Тут окреслюється кореляція образу моря з мотивом смерті, що увиразнює семантику трагічного в ньому, яка посилюється через поетичний інтертекст – вірш Поля Валері «Морське кладовище», який запропонувала почитати господиня замку Гейз – місіс Крін-Сміт. Образ моря в романі А. Мердок суголосний багатьом міфологічним текстам, у яких воно постає руйнівною силою, використовувану богами для покарання тих, хто вчинив переступ (McHardy, 2008).

Елементами зловісних морських краєвидів постають «вежі сірих скель» (Мердок, 2002): їх образи також містифіковані й демонізовані. При першому знайомстві вони здалися Меріан «величезними закам'янілими чудовиськами» (Мердок, 2002). Образи скель співвідносяться в романі з емоцією страху, що генерує трагічний модус

твору. Аналогічну семантику має образ моря, що асоціюється не лише з тривогою, небезпекою і катастрофою, а й із чимось таємничим та незбагненим: «Меріан ніколи не відчувала страх перед морем. Однак тепер із нею відбувалося щось дивне. Ось вона зануриться у воду – і від передчуття цього її охопив frisson, чимось схожий на сексуальний, болісний і приємний одночасно» (Мердок, 2002). Слушною в цьому контексті видається спостереження Б. Кноткової-Чапкової про те, що «море пов'язується з інакшістю, з невідомим, хаосом, стихійними силами й небезпекою» (Knotková-Čapková, 2006).

Образ моря набуває ознак ненажерливого чудовиська, здатного проковтнути будь-кого: «Берег стрімко опадав донизу, створюючи зворотний прибийний потік, у якому кожну відступаючу хвилю хижо і злісно накривав високий гребінь хвилі наступної» (Мердок, 2002). Навіть тюлень у такій воді налякав Меріан, бо здався зловорожим морським божком. Демонічний характер образу моря увиразнюється топосами Диявольської Греблі, а також замків Гейз і Райдерс, які після всіх подій, що в них відбулися, уваялялися Ефрінгаму Куперу Сціллою і Харибдою. «Розорений пейзаж» долини біля замку Гейз опісля бурі (розкидане каміння, уламки гілля, брудний труп вівці, «мертві лососі, розкидані на схилі пагорба» (Мердок, 2002) підкреслює семантику спустошуючої сили: «Будинок лежав на узбіччі стрімких вод, ніби викинутий на берег порожній корабель» (Мердок, 2002). Загибель Пітера Крін-Сміта в автомобілі, який змило в море, ставить виразні акценти у взаємодії цього образу з мотивом смерті, що надає йому значення жанротвірною чинника.

Емоція страху є домінантною в кореляції образів головної героїні та моря, які пов'язані з мотивом боротьби людини з природною стихією. Дівчина намагалася всіляко подолати тривожні відчуття, що охопили її: «Незважаючи на неабиякий переляк, вона все ж вирішила увійти в море. <...> Це було питанням гордості. Вона відчувала: якщо зараз дозволити страху перед морем укріпитися, то в душі виникне отвір, пролом, кризь які інші, гірші, побоювання почнуть із легкістю проникати» (Мердок, 2002). В епізоді, коли Меріан кидає виклик підступній стихії, спостерігаємо зміну в гендерній співвіднесеності образу моря, акцентовану Г. Башлярю: «Між людиною і морем починається лютий двобій. Вода стає злісною, вона змінює стать. Відчуваючи гнів, вона набуває своєї чоловічої іпостасі» (Башляр, 1998). Дівчина поступилася перед грізною стихією й відмовилася від спроб поплавати в морі.

З образом моря корелює ще один жіночий персонаж – Еліс Лер. Ефрінгаму Куперу молода жінка бачилася істотою з іншого світу: «Неподалік гуркотіли хвилі, а тут було фантастично тихо, і здавалося, що Еліс лежить уже тисячі років, морська богиня античних часів, яка поринула в роздуми у своєму водяному царстві» (Мердок, 2002). Портретні характеристики цієї героїні алюзивно пов'язані з міфічними нереїдами, зокрема, Фетідою, Амфітрітою й Галатеею. Таке міфопоетичне аранжування образу моря контрастує з його візуалізацією, схарактеризованою попередньо.

Таким чином, полівалентний і динамічний образ моря в романі А. Мердок «Єдиноріг» через зв'язки з жіночими і чоловічими

персонажами, а також із мотивом смерті оприявнює амбівалентну семантику, в якій домінує здатність до руйнування і знищення. Згадані акценти споріднюють його з міфологічними уявленнями про цю стихію, атрибутами якої є хаос, ворожість і небезпека, тому закономірною видається його персоніфікація у вигляді чудовиська. Образ моря в «Єдинорогу» витримано в традиціях готичного роману з характерними похмурими пейзажами, на тлі яких відбуваються загадкові й таємничі події. Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні специфіки цього образу в інших творах А. Мердок, зокрема, в романах «Море, море» й «Замок на піску».

Література

1. Башляр Г. Вода и грезы. Опыт о воображении материи / Г. Башляр. – М. : Изд-во гуманитар. л-ры, 1998. – 268 с.
2. Бокшань Г. Міфологема феїри в романах «Зачаровані музиканти» Галини Пагутяк і «Єдиноріг» Айріс Мердок / Г. Бокшань // Султанівські читання. – 2018. – Вип. 7. – С. 126–135.
3. Локшина Ю. Традиции готического романа в творчестве Айрис Мердок и Джона Фаулза: дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.01.03 «Литература народов стран зарубежья (литература Америки, Африки, Европы, Ближнего и Дальнего Востока)» / Ю. Локшина. – М., 2015. – 161 с.
4. Матійчак А. Жанрові моделі романів Айріс Мердок / А. Матійчак // Питання літературознавства. – Вип. 77. – 2009. – С. 221–230.
5. Матійчак А. Феномен гри у творчості Айріс Мердок / А. Матійчак // Питання літературознавства. – Вип. 11 (68). 2004. – С. 35–45.
6. Мердок А. Єдиноріг / А. Мердок. – М. : ООО «Издательство АСТ»; Харьков : «Фолио», 2002. – 317 с.
7. Павличко С. Лабіринти мислення : інтелектуальний роман сучасної Великої Британії // Зарубіжна література : дослідж. та критич. статті / С. Павличко. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – С. 271–389.
8. Тулякова І. Живописная реминисценция в романе Айрис Мердок «Єдиноріг» / І. Тулякова // Актуальные вопросы филологической науки XXI века. – Ч. 2. – 2013. – С. 226–233.
9. Knotková-Čapková B. Symbols of Water and Woman on Selected Examples of Modern Bengali Literature in the Context of Mythological Tradition [Electronic resource] / V. Knotková-Čapková // Wagadu: Journal of Transnational Women's & Gender Studies. – Vol. 3, 2006. – P. 155–169. – Available at: <http://cofax.cortland.edu/wagadu/Volume3/Printable/capkova.pdf>.
10. McHardy F. The “Trial by Water” in Greek Myth and literature [Electronic resource] / F. McHardy // Leeds International Classical Studies. – No. 7.1. – 2008. – P. 1–20. – Available at: <http://arts.leeds.ac.uk/lics/2008/200801.pdf>.

References

1. Bashlar, G. (1998). Voda i grezy. Opyt o voobrazhenii materii [Water and Dreams. An Essay on the Imagination of Matter]. Moscow : Izd-vo humanit. l-ry [in Russian].
2. Bokshan, H. (2018). *Mifoloheма feiri v romanakh "Zacharovani muzykanty" Halyny Pahutiak i "Yedynorih" Airis Merdok* [The Fairy Mythologem in the Novels “The Enchanted Musicians” by Halyna Pahutiak and “The Unicorn” by Iris Murdoch], Sultanivski chytannia, 7, 126–135 [in Ukrainian].
3. Lokshyna, Yu. (2015). Traditsii goticheskogo romana v tvorchestve Ayris Merdok i Dzhona Faulza [Traditions of a Gothic Novel in the Literary Works of Iris Murdoch and John Fowles] (Unpublished doctoral dissertation). Moscow : Institute of the World Literature named after A. Gor'kiy [in Russian].
4. Matiichak, A. (2009). *Zhanrovi modeli romaniv Airis Merdok* [Genre Models of Iris Murdoch's Novels], Pytannia literaturoznavstva – Problems of Literary Criticism,

77, 221–230 [in Ukrainian].

5. Matiichak, A. (2004). *Fenomen hry u tvorchosti Airis Merdok* [The Phenomenon of Playing in Iris Murdoch's Literary Works], *Pytannia literaturoznavstva – Problems of Literary Criticism*, 11 (68), 35–45 [in Ukrainian].

6. Merdok, A. (2002). *Yedynorog* [The Unicorn]. Moscow: OOO "Izdatelstvo AST"; Kharkov : "Folio" [in Russian].

7. Pavlychko, S. (2001). *Labirynty myslennia : intelektualnyi roman suchasnoi Velykoi Brytanii* [Labyrinths of Thinking: an Intellectual Novel of the modern Great Britain]. In S. Pavlychko. *Zarubizhna literatura: doslidzh. ta krytych. statii* [Foreign Literature : studies and critical papers] (pp. 271–389). Kyiv : Vyd-vo Solomii Pavlychko "Osnovy" [in Ukrainian].

8. Tuliakova, I. (2013). *Zhivopisnaya reministsentsiya v romane Ayris Merdok "Yedynorog"* [The Pictorial Reminiscence in Iris Murdoch's Novel "The Unicorn"], *Aktual'nyye voprosy filologicheskoi nauki XXI veka – Topical Issues of Philological Science of the 21st Century, Part 2*, 226–233 [in Russian].

9. Knotková-Čapková, B. (2006). *Symbols of Water and Woman on Selected Examples of Modern Bengali Literature in the Context of Mythological Tradition*, *Wagadu: Journal of Transnational Women's & Gender Studies*, Vol. 3, 155–169. Retrieved from: <http://colfax.cortland.edu/wagadu/Volume3/Printable/capkova.pdf>.

10. McHardy, F. (2008). *The "Trial by Water" in Greek Myth and literature*, *Leeds International Classical Studies*, 7.1, 1–20. Retrieved from: <http://arts.leeds.ac.uk/lics/2008/200801.pdf>.

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено специфіці образу моря в романі А. Мердок «Єдиноріг». Здійснено огляд попередніх досліджень твору (Ю. Локшиної, А. Матійчак, С. Павличко й І. Тулякової), на основі якого виявлено, що цей образ не становив окремого предмету вивчення, що надає актуальності темі нашої розвідки. Мета статті – визначити особливості образу моря в романі «Єдиноріг», з'ясувавши його зв'язки з головними героями і провідними мотивами, а також його співвідношення з міфологічними уявленнями про водну стихію. У розвідці акцентовано, що образ моря як елемент готичних пейзажів акумулює амбівалентну семантику, суголосну міфопоетичним текстам. Наголошено, що образ моря корелює з багатьма персонажами роману, оприявнюючи в цих зв'язках різні конотації. Зазначено, що найчіткіше окресленою у творі А. Мердок є його взаємодія з головною героїнею – Меріан Тейлор, через сприймання якої він переважно артикулюється читачеві. Така його кореляція з жіночим персонажем видається закономірною з огляду на гендерну співвіднесеність із водною стихією, притаманну міфологічній картині світу. Схарактеризовано специфіку візуалізації образу моря, що полягає у використанні багатій палітри відтінків для відображення його полісемантичності, контроверсійності й динамічного характеру. Окреслено персоніфікацію цього образу, його містичну і демонічну природу та кореляцію з мотивом смерті, що генерує трагічний модус твору, підсилений поетичним інтертекстом – віршем Поля Валері «Морське кладовище». Зроблено висновок про те, що полівалентний образ моря в романі А. Мердок «Єдиноріг» через зв'язки з жіночими і чоловічими персонажами, а також із мотивом смерті оприявнює амбівалентну семантику, в якій домінує здатність до руйнування і знищення. Загадані акценти споріднюють його з міфологічними уявленнями про цю стихію, атрибутами якої є хаос, ворожість і небезпека. Образ моря в «Єдинорогу» витримано в традиціях готичного роману з характерними похмурими пейзажами, на тлі яких відбуваються загадкові й таємничі події.

Ключові слова: образ моря, готичний роман, міфологічні уявлення, мотив смерті, трагічний модус.